

ԻՐԱՔԻ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ 1952 ԹՎԱԿԱՆԻ ԵՆՈՒՅԹՆԵՐԸ
ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՏԵՂԸ ԻՐԱՔԻ ԱԶԳԱՅԻՆ-ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ
ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Արևելքի երկրների հետպատերազմյան շրջանի պատմության ընդհանուր գիծը՝ նրանց պայքարն է գաղութակալության; իմպերիալիզմի կապանքները փշրելու և ինքնուրույն ազգային զարգացման ուղի դուրս գալու համար: Այդ տեսակետից բացառություն չէ նաև Իրաքը, որի ժողովուրդը տվել է մի շարք հերոսամարտեր իր ազգային իղձերն իրականացնելու ճանապարհին: Իրաքի ժողովրդի պայքարն ընթացել է երկու ուղղությամբ. պայքար ներքին բարեփոխումների համար և պայքար օտարերկրյա իմպերիալիզմի դեմ, որը տնտեսական և քաղաքական ստրկացման էր ենթարկել երկիրը: Այդ պայքարի պատմության կարևոր էջերից է Իրաքի աշխատավորների 1952 թվականի, և հատկապես, նոյեմբերյան ելույթները:

Այս հարցը պատմագրության մեջ չի լուսաբանված: Նրա մասին միայն համառոտակի և թուլցիկ նշվում է Իրաքին և արաբական ազգային-ազատագրական շարժումներին նվիրված աշխատություններում և կամ ժողովածուներում: Մինչդեռ, 1952 թ. նոյեմբերյան ելույթներն արժանի են հատուկ ուսումնասիրության, քանի որ նրանք հանդիսանում են Իրաքի հետպատերազմյան ազգային-ազատագրական շարժման կարևոր էտապներից մեկը:

Սակայն նախքան բուն ելույթների պատմության շարադրմանն անցնելը անհրաժեշտ ենք համարում համառոտակի նկարագրել Իրաքի սոցիալ-տնտեսական վիճակը:

Իրաքը հետամնաց գյուղատնտեսական երկիր է: Նա ժամանակակից իմաստով արդյունաբերություն չունի, իսպառ բացակայում են մետալուրգիան, մեքենաշինությունը, քիմիական արդյունաբերությունը և այլն: Շատ թե քիչ զարգացած է թեթև արդյունաբերությունը՝ տեքստիլ, կաշվի, սննդի և այլն:

Իրաքի հիմնական հարստությունը նավթն է, որը սակայն ամբողջովին գտնվում է օտարերկրյա նավթային մոնոպոլիաների ձեռքին: Նրա հիմնական շահագործողը «Իրաք Պետրոլիում» ընկերությունն է, որը միավորում է անգլիական, ամերիկյան և ֆրանսիական կապիտալը: Օտարերկրյա ընկերությունները նավթից հսկայական շահույթներ էին ստանում: Այսպես օրինակ, Իրաքում 1952 թ. արդյունահանվել է 18.216.940 տոննա նավթ: Դրանից «Իրաք Պետրոլիում» ընկերության մաքուր շահույթը կազմել է 182 միլիոն դոլլար¹, այսինքն յուրաքանչյուր տոննայից նա ստացել է 10 դոլլար շահույթ: Իսկ ի՞նչ էր ստանում Իրաքի կառավարությունը նավթի հանույթից և վաճառքից: Մինչև 1952 թ. փետրվարի 3-ի պայմանագիրը նա օտարերկրյա ընկերություններից ստանում էր ցնդամենը 20 ցենտ յուրաքանչյուր բարրելի (1 անգլիական բարրելը հավասար է 163,65 լ.) համար և դա այն ժամանակ, երբ բարրելը վաճառվում էր 2 դոլլարով: Ինչպես տեսնում ենք տարբերությունը հսկայական է՝ 10 անգամ:

Իմպերիալիստական այս կողոպուտը չէր կարող դժգոհություն չառաջացնել Իրաքի աշխատավորների և ազգային բուրժուազիայի մոտ: Իրաքում, հատկապես Իրաքի դեպքերից հետո, ավելի ու ավելի տեժեղացավ նավթարդյունաբերության ազգայնացման պահանջը: «Իրաք Պետրոլիում»-ի ղեկավարները հաշվի առնելով Իրաքի դասերը և Իրաքում տեղի ունեցած ժողովրդական մի շարք ցույցերը, «ողջամտություն» ցուցաբերեցին և վճռեցին որոշ զիջումների դիմել, քան թե զրկվել բոլորից: 1952 թ. փետրվարի 3-ին Իրաքի կառավարության և «Իրաք Պետրոլիում»-ի միջև կնքվեց նոր նավթային համաձայնագիր, որը սահմանեց 50/50-ի սկզբունքը, այսինքն Իրաքն այսուհետև ստանալու էր նավթից ստացվող շահույթների 50 տոկոսը: Սա մի զիջում էր, որ օտարերկրյա իմպերիալիստները կատարեցին հակառակ իրենց կամքի: Սակայն պետք է նշել, որ 50/50 տոկոսի սկզբունքը երբեք չպահպանվեց: Իրաքը փաստորեն ստանում էր շահույթների ոչ թե 50, այլ 35 տոկոսը:

Օտարերկրյա կապիտալն ուղղակի խեղդում էր Իրաքի էկոնոմիկան: Դրա լավագույն օրինակը կարող է հանդիսանալ Զարգացման խորհրդի (Development Board) քաղաքականությունը: Զարգացման խորհուրդը ստեղծվել էր 1950 թ.: Նա կազմված էր օտարերկրյա՝ անգլիական, ամերիկյան և այլ մասնագետներից և փաստորեն Իրաքի կառավարությունից անկախ էր: Օտարերկրյա իմ-

¹ «Правда», 11 июня 1953 года.

պերիալիստները խորհուրդը դարձրին մի գործիք, որպեսզի դրա միջոցով երկրի զարգացման համար առանձնացված միջոցները փոշիացնեն, ծախսեն երկրորդական խնդիրների վրա և խանգարեն իրաքի ինդուստրիալիզացիան: Դա երևում է թեկուզ հետևյալ փաստերից. 1952—1953 թթ. նախատեսվել էր ոռոգման վրա ծախսել 1 մլն. 64 հազար դինար, շենքերի կառուցման վրա՝ 2 մլն. 650 հազար, ճանապարհների վրա՝ 2 մլն. 933 հազար և արդյունաբերության վրա 5 մլն. դինար: Ճանապարհների և շենքերի (պալատներ, հյուրանոցներ և այլն) վրա ավելի շատ է ծախսվել, քան թե արդյունաբերության: Այդ փաստն ինքնին բնորոշ է Ջարգացման խորհրդի քաղաքականության համար:

«Ալ-Ախբար» թերթը քննադատելով Ջարգացման խորհրդի զործոնահովմանը նշում էր, որ նա իր քաղաքականությունը հարմարեցնում է Արևմուտքի շահերին: Իսկ «Ալ-Իզդա» թերթը ամփոփելով Ջարգացման խորհրդի երկու տարվա աշխատանքների արդյունքները իրավացիորեն եկել է այն եզրակացության, որ նա նվազագույն ուշադրություն անգամ չի դարձրել որևէ իսկապես կարևոր պլանի վրա: Թերթը դա բացատրում էր նրանով, որ խորհրդի գործունեությունը որոշողը եղել են իմպերիալիստական պետությունները:

Իրաքի ազգային արդյունաբերության զարգացմանը չէին նպաստում նաև երկրում գոյություն ունեցող օրենքները: Այդ օրենքները ազգային արդյունաբերությունը չէին ապահովում օտարերկրյա ուժեղ մրցակիցներից: Դրա հետևանքով քիչ էր այն մարդկանց թիվը, որոնք համարձակվում էին իրենց կապիտալը ներդնել արդյունաբերության մեջ: Քիչ էին արդյունաբերական զանազան ընկերությունները, որոնք կոչված էին առաջնակարգ գեր խաղալ երկրի էկոնոմիկայում: 1952—1953 թթ. իրաքում եղել է մասնավոր 9 արդյունաբերական, 13 առևտրական, 1 տրանսպորտային և 9 խառն ընկերություններ, որոնց ընդհանուր կապիտալը եղել է մի ընդհանուր՝ ընդամենը 2 մլն. 123 հազ. դինար: Իրաքի ընդդիմադիր ուժերը պահանջում էին երկրի արդյունաբերությունն ապահովել համապատասխան պաշտպանությամբ: Սակայն իրաքի կառավարությունը խուլ էր մնում այս կենսականորեն անհրաժեշտ պահանջի հանդեպ:

¹ UN Summary of Recent Economic Developments in the Middle East 1952—1953, New York, 1954, p. 61.

Ինչպես նշվեց, Իրաքը գյուղատնտեսական երկիր էր: Սակայն գյուղատնտեսությունը նույնպես գտնվում էր զարգացման ցածր մակարդակի վրա:

Հողը ընայած ձևականորեն համարվում էր պետական, բայց իրականում կենտրոնացված էր շեյխերի և կալվածատերերի ձեռքում: Նրանց պատկանող հողակտորները համում էին հարյուր և նույնիսկ հազար հեկտարների: Ֆեոդալները իրենց ձեռքում կենտրոնացնելով երկրի հողային տարածությունների մեծ մասը գյուղացիության գերակշռող մեծամասնությանը դատապարտել էին հողազրկության: Գյուղացիները ստիպված էին կամ վարձով աշխատել կալվածատիրոջ մոտ և կամ որևէ հողամաս վարձակալել, որի համար նրանք վճարում էին բերքի 2/5-ից մինչև 3/7-ը: Դրանից հետո գյուղացուն շատ քիչ բան էր մնում և նա կիսաքաղց կյանք էր վարում:

Ֆեոդալական հարաբերությունների վրա հիմնված Իրաքի գյուղատնտեսությունը չէր կարողանում ապահովել երկրի պահանջները: Նա ապրում էր խոր ճգնաժամ:

Իրաքի գյուղատնտեսության ծանր վիճակը չէր կարող շահահաստացնել երկրի հասարակայնությանը: Գյուղացիները, հասարակության առաջադեմ խավերը հանդես էին գալիս ռեֆորմների, ֆեոդալական հարաբերությունները լիկվիդացնելու պահանջով: Իրաքի ազգային-դեմոկրատական պարտիայի օրգան «Ալ-Ահալի»-ն քննարկելով հողային հարաբերությունների հարցը Իրաքում, նշում էր, որ անհրաժեշտ է գյուղատնտեսությունը վերակառուցել, վերացնել խոշոր, ֆեոդալական հողատիրությունը և զարկ տալ մանր հողատիրությանը: Արաբ ազգերը,—գրում էր թերթը,—եկել են այն գիտակցության, որ բոլոր շարիքների հիմքը ֆեոդալիզմն է, որը աշխարհի շատ մասերում վերացվել է, բայց շարունակում է տիրապետող մնալ արաբական մի շարք երկրներում¹:

Ֆեոդալական այս սիստեմը, միահյուսված իմպերիալիզմի հետ, ոչ միայն արգելակում էր արդյունաբերության զարգացումը, այլև պատճառ հանդիսանում երկրի աղքատության և կյանքի ցածր մակարդակի: 1952 թվականին ապրուստը համեմատած նախապատերազմյան՝ 1939 թվականի հետ թանկացել էր ավելի քան հինգ անգամ²:

¹ Տե՛ս «The Iraq Times», Baghdad, October 15, 1952.

² Statistical Abstract, Baghdad, 1956, p. 158.

1952 թվականին Իրաքում ուսումնասիրություններ կատարեց Միավորված Ազգերի Կազմակերպության սննդի և գյուղատնտեսության կազմակերպության ներկայացուցիչը: Իր կատարած ուսումնասիրությունների հիման վրա նա ներկայացրեց մի զեկուցագիր, որի մեջ գրում էր. «Մեր հետազոտությունները պարզ դարձրին, որ թերասնումը համընդհանուր է: Բացի բարձր դասակարգերից, տրոնք տառապում են գերուտելուց, պետք է ասվի, որ բնակչության 75—80%-ը չի ստանում ոչ լավ և ոչ էլ բավարար սնունդ: Երեխաների մեծ մասը թերզարգացած են աճի և քաշի տեսակետից, մեծահասակները նույնպես չունեն համապատասխան քաշ¹: Այս բոլորից հետո մի՞թե զարմանալի է, որ Իրաքում չափազանց բարձր է մահացության և հատկապես երեխաների մահացության տոկոսը: 1952 թվականին Բաղդադում ծնվել է 9726 մարդ և նրանցից մահացել՝ 1381-ը: Իսկ ամբողջ երկրում 1952 թվականին ծնվել է 41037 մարդ և մահացել՝ 18063-ը²: Մահացության այսպիսի բարձր թիվը պետք է բացատրել նյութական կյանքի վատ պայմաններով և առողջապահության գործի վատ դրվածքով:

Իրաքի աշխատավորների մոտ մեծ դժգոհություն էր առաջացնում նաև օտարերկրյա՝ անգլիական և ամերիկյան իմպերիալիստների միջամտությունը Իրաքի ներքին գործերին: Նրանք հատկապես հանդես էին գալիս 1930 թ. անգլո-իրաքյան պայմանագրի դեմ, որը սահմանափակել էր Իրաքի սուվերենությունը, Իրաքը վերածել բրիտանական իմպերիալիզմի ռազմական բազայի: Իրաքի աշխատավորները պահանջում էին վերջ տալ իմպերիալիզմի շահերը արտահայտող ու պաշտպանող քաղաքականությանը և վարել չեզոք ու ինքնուրույն քաղաքականություն, այնպիսի քաղաքականություն, որը համապատասխաներ Իրաքի և արաբական մյուս երկրների շահերին ու պահանջներին: Ահա այսպիսին էր իրադրությունը Իրաքում 1952 թ.:

Իրաքում իշխող այս իրադրության պայմաններում էր, որ տանջված ու թշվառ ժողովուրդը մեկ անգամ ևս ոտքի ելավ պաշտպանելու իր և իր երկրի շահերն ու ազատությունը: 1952 թ. հունվարին հուզումներ սկսեցին Բաղդադում և երկրի մի շարք վայրերում: Հունվարի 27-ին աշխատավորները ցանկաճում էին նշել Իրաքի ժողովրդի 1948 թ. հակաանգլիական ցույցի շորրորդ տա-

¹ Doris Adams, Iraq's People and Resources, Los Angeles, 1958, p. 76.

² Statistical Abstract, 1952, Bagdad, 1954, pp. 63, 69.

րեգարձը: Իրաքի աշխատավորները ամեն տարի նշում էին այդ օրը, իրենց հարգանքը մատուցելով Իրաքի ազատության համար ընկած մարտիկների հիշատակին:

Կառավարությունն սպասում էր այդ բանին: Ոստիկանական ուժերը և զորամասերը նախօրոք մարտական պատրաստության մեջ դրվեցին: Հունվարի 27-ի վաղ առավոտից սկսած զինված ոստիկանական ուժերը ավտոմեքենաներով շրջում էին Բաղդադի փողոցներով, որպեսզի կանխեն որևէ ելույթ: Ոստիկանությունն արգելեց ուսանողներին պսակ դնելու 1948 թ. ելույթների զոհերի գերեզմաններին: Սակայն կառավարության ձեռք առած բոլոր միջոցառումներն ու խստությունները չկարողացան կանխել ժողովրդական ելույթները: Այդ օրը Բաղդադում տեղի ունեցավ մեծ ցույց, որը ճնշելու համար կառավարությունը դուրս բերեց ոստիկանական խոշոր ուժեր: Տեղի ունեցավ ընդհարում ցուցարարների և ոստիկանների միջև, որի ժամանակ վերջիններս խաղաղ ցուցարարների վրա կրակ բացեցին: Նրանցից մի քանիսը վիրավորվեցին: Կառավարությունը ճնշեց այդ ցույցը և նրա մասնակիցներից շատերին ձերբակալեց:

Իրաքի աշխատավորների 1952 թ. հունվարյան ցույցը մի ավելորդ անգամ վկայում էր նրանց վճռականության մասին՝ պայքարելու իրենց երկիրն ստրկացնող իմպերիալիստական ամեն մի ոտնձգության դեմ:

Իրաքի աշխատավորներին շատ էր հուզում նավթի հարցը: Նրանք հանդես էին գալիս նավթարդյունաբերության ազգայնացման պահանջով: Խնչպես նշվեց, 1952 թ. փետրվարի 3-ին Իրաքի կառավարության և օտարերկրյա նավթային երեք ընկերությունների միջև կնքվեց նոր նավթային համաձայնագիր, որով նավթի շահույթից ստացվող Իրաքի բաժինը բարձրացվեց մինչև 50%-ի, սակայն կոնցեսիոներներն պահպանեցին իրենց բոլոր իրավունքները:

Նավթի վերաբերյալ այս նոր համաձայնագիրը չբավարարեց և չէր էլ կարող բավարարել Իրաքի հասարակայնությանը: Ծայր առավ խոր դժգոհություն և զայրույթ: Իրաքի ժողովուրդը պահանջում էր չվավերացնել երկրի տնտեսական շահերին վնասող այդ պայմանագիրը: Նա պահանջում էր ազգայնացում: Դրան ամեն կերպ դիմադրում էին օտարերկրյա մոնոպոլիաները և նրանց շահերը պաշտպանող Իրաքի կառավարությունը: Պրեմիեր-մինիստր Նուրի Սաիդը, որին անվանում էին «անգլիական գործիք», հանդես գալով ժողովրդի պահանջի դեմ, նշում էր, թե նավթի ազգայ-

նացումը կնշանակի լրիվ անկում, որը կառաջացնի գործազրկություն և տնտեսության կատաստրոֆա, գուցե ավելի վատ, քան թե իրանում¹։ Նա փորձում էր ժողովրդին վախեցնել տնտեսական քայքայման մոայլ հեռանկարներով, որպեսզի ապահովեր նավթային ընկերությունների տիրապետությունը իրաքում։ Սակայն ժողովուրդն այդ հարցին նայում էր այլ կերպ։ Նա գտնում էր, որ երկրի էկոնոմիկան ուժգին թափով կզարգանա, եթե նավթային արդյունաբերությունն ազգայնացվի և նրանից ստացվող եկամուտները ծախսվեն արդյունաբերության, գյուղատնտեսության ու կուլտուրայի զարգացման համար։

1952 թ. փետրվարի 18-ին իրաքի քաղաքական պարտիաների կողով երկրում սկսվեց համընդհանուր գործադուլ ուղղված նավթային համաձայնագրի դեմ։ Վախեցած կառավարությունը փողոց դուրս բերեց զինվորական ուժեր։ Ոստիկանները բռնի կերպով ստիպում էին առևտրականներին բացել իրենց խանութները։ Պրեմիեր-մինիստր Նուրի Սաիդը երկու անգամ պաշտոնապես դիմեց ժողովրդին և սպառնաց, որ նավթային նոր համաձայնագրի դեմ հանդես եկողների նկատմամբ ձեռք կառնվեն ամենադաժան միջոցները։ Փետրվարի 15-ին իշխանությունները, վախենալով ուսանողական ցույցերից, 15 օրով փակեցին իրաքի բոլոր ուսումնական հաստատությունները²։ Սակայն փետրվարի 28-ին նրանք հարկադրված եղան կրկին բացել դրանք։ Հենց այդ օրն էլ Բաղդադի ուսանողները դասադուլ հայտարարեցին, պահանջելով ազատ արձակել իրենց աթոռային ընկերներին, որոնք ձերբակալվել էին համընդհանուր գործադուլի ժամանակ։

Իրաքի կառավարության ձեռք առած ուսուցիչական միջոցները չէին կարող կանգնեցնել ժողովրդական շարժումը։ Ապրիլի 14-ին Բաղդադում տեղի ունեցավ մի նոր, հզոր հակաիմպերիալիստական ցույց, ուղղված Նուրի Սաիդի կառավարության դեմ։ Ցուցարարները առաջադրելով մի շարք պահանջներ, հանդես էին գալիս ընդդեմ նավթային նոր համաձայնագրի։ Նուրի Սաիդը դաժանությամբ ճնշեց այդ ցույցը։ Գնդակոծության ժամանակ սպանվեցին երկու և վիրավորվեցին 37 հոգի։ Մի շարք ցուցարարներ ձերբակալվեցին և բանտերը նեղվեցին³։

¹ „The Iraq Times“, Baghdad, February 12, 1952.

² «Ам-Шарк», Беѣрут, 16 февраля 1952 года.

³ «Ам-Шарк», Беѣрут, 15 апреля 1952 года.

Կառավարությունը հայտարարեց, որ նավթային նոր համա-
ձայնագրի դեմ ուղղված այս շարժումը կազմակերպել են կոմու-
նիստները, որոնք իբր իրենց հրահանգները ստանում են արտա-
սահմանից: Իրաքի կառավարողները դիմում էին նման հերյուրան-
քի, երբ ընկնում էին նեղ դրության մեջ:

Իրաքի կոմունիստները, որոնք գտնվում էին ընդհատակում,
հանդիսանում էին իրենց երկրի ազատության գործին փվիրված
ամենահետևողական մարտիկները: Նրանք իրենց գործունեության
մեջ ղեկավարվում էին ոչ թե «օտարերկրյա հրահանգներով» այլ
իրենց ժողովրդի շահերով:

Իրաքի ժողովրդի պայքարը շահագեցրեց նավթարդյունաբերու-
թյան ազգայնացմանը: Իրաքի կառավարությունը ճնշեց ժողովրդա-
կան ելույթները և պահպանեց օտարերկրյա իմպերիալիստների
դիրքերը Իրաքում: Սակայն պետք է նշել, որ վերը նշված ելույթ-
ները նպաստեցին նավթից ստացվող շահույթներից Իրաքի բաժնի
ավելացմանը: Իմպերիալիստները վախենալով, որ ժողովրդական
շարժումների հետևանքով կարող են զրկվել նավթից ստացված
ամբողջ շահույթներից՝ ավելի «նպատակահարմար» գտան դրանց
մի մասը զիջել Իրաքին: Սա, անշուշտ, Իրաքի աշխատավորական
մասսաների որոշակի հաջողությունն էր:

1952 թ. Իրաքում ծավալված ժողովրդական շարժումների մեջ
կարևոր տեղ է բռնում Իրաքի աշխատավորների պայքարը իրենց
տնտեսական դրության բարելավման համար: Այդ տեսակետից
հատկապես պետք է նշել Հաբբանիայի և Բասրայի բանվորների
ելույթը:

Հաբբանիան Անգլիայի ռազմական բազան էր, որտեղ աշխա-
տում էին իրաքցի բանվորները: Նրանց տրվող աշխատավարձը
ցածր էր, ադմինիստրացիան թույլ էր տալիս ամեն տեսակ կամա-
յականություններ ու բռնություններ: 1952 թ. հունիսի 9-ին Հաբբա-
նիայի բանվորները գործադուլ հայտարարեցին: Նրանք պահան-
ջում էին աշխատավարձի բարձրացում և աշխատանքային կոդեքսի
կիրառում: Բացի դրանից գործադուլավորները պահանջում էին
վերջ տալ բանվորներին կամայականորեն աշխատանքից հեռաց-
նելու պրակտիկային, որն ընդհանրապես մեծ տարածում ունեւր
Իրաքում: Ինչպես տեսնում ենք, Հաբբանիայի բանվորները, բացի
տնտեսական պահանջից առաջադրում էին իրենց դասակարգային
շահերն ու իրավունքները պաշտպանող պահանջներ: Ադմինիստրա-
ցիան հրաժարվեց կատարել բանվորների պահանջները: Տեղի ունե-

ցավ ընդհարում բանվորների և անգլիական ռազմական ոստիկանության միջև: Անգլիական իմպերիալիստներին օգնության հասավ Իրաքի ոստիկանությունը: Իրաքի ոստիկանությունը անգլիական ռազմական ոստիկանության հետ միասին հունիսի 11-ին կազմակերպեց գործադուլավոր բանվորների գնդակոծում¹: Սպանվեց մեկ և ծանր վիրավորվեց 7 բանվոր: Ոստիկանները բանվորների կամքը կոտրելու համար հրկիզում են նրանց տները և մոտ 60 հոգու շղթայակալ ուղարկում «Կարրամադի» բանտը:

Հաբեանիայի բանվորների հետ կատարած այս դաժան հաշվեհարդարը խոր զայրույթ է առաջացնում ողջ Իրաքի աշխատավորության մեջ: Բաղդադի, Բասրայի, Կիրկուկի, Մոսուլի, Էրբիլի և այլ վայրերի բանվորները իրենց համերաշխությունն են հայտնում Հաբեանիայի գործադուլավորներին: Այսպես օրինակ, Կիրկուկի նավթամուղի բանվորները (նավթամուղը Կիրկուկը միացնում էր սիրիական Բանյաս նավահանգստի հետ), իրենց դասակարգային համերաշխությունը հայտնելով Հաբեանիայի բանվորներին, գործադուլ են հայտարարում և դադարեցնում նավթի ուղարկումը Բանյաս: Բացի դրանից ավելի քան 2—3 օր ոտքով փախլով նրանք կազմակերպում են մասսայական երթ դեպի Բաղդադ, որպեսզի իրենց բողոքը հայտնեն Իրաքի կառավարությանը²: Հաբեանիայի անգլիական ադմինիստրացիան հանդիպելով բանվորների անկոտրում դիմադրությանը, հարկադրված է լինում զիջել: Նա հայտարարում է, որ պատրաստ է քննարկել գործադուլավորների պահանջները և բավարարել դրանց մի մասը: Միայն դրանից հետո բանվորները վերսկսում են իրենց աշխատանքը:

Իր կազմակերպվածությամբ և հետևողականությամբ առանձնապես աչքի է ընկնում Բասրայի նավահանգստային բանվորների օգոստոսյան գործադուլը: Նրանք պահանջում էին աշխատավարձի բարձրացում, աշխատանքից հեռացված իրենց ընկերների վերականգնում և կառավարության կողմից արգելված տրսֆուորտային աշխատողների արհմիության գործունեության թույլտվություն: Նավահանգստի ադմինիստրացիան հրաժարվեց բավարարել այս պահանջները, որից հետո՝ օգոստոսի 23-ին նավահանգստային բանվորները գործադուլ հայտարարեցին³: Սակայն նրանք իրենց

¹ «Ас-Сарха», Бейрут, 24 июня 1952 года.

² «Новое время», № 19, 1959 года.

³ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 24, ед. хр. 1056, л. 26, 1952.

պայքարում միայնակ չէին: Շուտով նրանց միացան Բասրայի էլեկտրակայանի և ջրմուղու բանվորները: Նրանք դադարեցրին ջրի և էլեկտրաէներգիայի մատակարարումը: Իրաքի կառավարությունը, ըստ իր սովորության, գործադուլավորների դեմ հսկեց ոստիկանների, ինչպես նաև բանակի մեքենայացված զորամասեր: Այն փաստը, որ կառավարությունը հարկադրված էր բանվորների դեմ հանել մեքենայացված զորամասեր, խոսում է այն մասին, թե ինչքան համերաշխ, կազմակերպված էր Բասրայի բանվորների ելույթը: Ոստիկանությունը իր հսկողության տակ է վերցնում էլեկտրակայանը և ջրմուղը: Բանվորները դուրս են գալիս ցույցի: Ոստիկանները և զինվորները կրակ են բացում, որի հետևանքով զոհվում են 3 և վիրավորվում 36 բանվորներ: Սակայն դա չի վհատեցնում գործադուլավորներին: Նրանք շարունակում են իրենց պայքարը հանուն իրենց դասակարգային շահերի: Այն ժամ Իրաքի կառավարությունը դիմում է անլուր ստորության: Նա անգլիացիների համաձայնությամբ, Բասրայի մոտ գտնվող և Մեծ Բրիտանիային պատկանող Շաբառա ռազմական բազայից Բասրա է տեղափոխում անգլիական զինվորների, որոնք պետք է փոխարինեն գործադուլ անող բանվորներին: Այլ կերպ ասած, անգլիական զինվորները հանդես էին գալիս շտրեյկբրեյքերների դեմ: Դա խոր զայրույթով ընդունեցին գործադուլավորները: Նրանց պայքարը վեր է ածվում անգլիական իմպերիալիզմի դեմ ուղղված ելույթի, որի ժամանակ անգլիական զինվորների գնդակներից վիրավորվում են մի քանի բանվորներ: 1952 թվականի օգոստոսի 26-ին, զոհված բանվորների թաղման ժամանակ տեղի է ունենում մեծ միտինգ, որին մասնակցում են մոտ հինգ հազար աշխատավորներ: Ցույցը տեղի ունեցավ «մեզ հաց է հարկավոր և ոչ թե փամփուշտ» լոզունգի ներքո: Ցուցարարները բողոքելով Իրաքի կառավարության և անգլիական զորքերի գործողությունների դեմ, պահանջում էին դատի տալ նրանց, ովքեր մեղավոր էին խաղաղ բանվորների գնդակոծման մեջ:

Հանդիպելով բանվորների այսպիսի կազմակերպված դիմադրության, նավահանգստի ադմինիստրացիան հարկադրված եղավ զիջել և բավարարել գործադուլավորների պահանջի մի մասը: Օգոստոսի 26-ին բանվորներն կրկին անցան աշխատանքի: Սա խոշոր հաղթանակ էր Բասրայի և ոչ միայն Բասրայի բանվորների համար: Դա վկայում էր այն մասին, որ Իրաքի բանվորների մոտ ավելի ու

ավելի էր աճում դասակարգային ինքնագիտակցությունը: Դա միա-
ժամանակ ցույց էր տալիս, որ եթե բանվորները կազմակերպված
են և նրանց մոտ ուժեղ է դասակարգային համերաշխության գա-
ղափարը, ապա նրանց համար սարսափելի չեն ո՛չ ոստիկանական
և ո՛չ էլ զինվորական զնդակները:

1952 թ. ելույթների մեջ հարկ է նշել նաև Շայբայի անգլիա-
կան ռազմա-օդային բազայի բանվորների սեպտեմբերյան ելույթը:
Պատճառը բանվորների ծանր տնտեսական վիճակն էր: Նրանք
պահանջում էին աշխատավարձի բարձրացում, աշխատառնային
կողմնորոշման կիրառում և այլն: Սակայն այս ելույթի նշանակությունը
դրանով չէր սահմանափակվում: Այս կարգի պահանջներ իրաքում
ընդհանրապես շատ են առաջադրվել: Շայբայի բանվորների պա-
հանջների մեջ կային երկու կարևոր կետեր, որոնք մինչ այդ քիչ էին
նկատվում իրաքի բանվորների պահանջներում: Դա ութ ժամյա
բանվորական օրվա և արձակուրդների պահանջներն էին¹: Իրա-
քում բանվորական օրը շատ երկար էր և նրա տևողությունը փաս-
տորեն կախված էր տեղերի ցանկությունից: Բացի դրանից, բան-
վորները զուրկ էին արձակուրդ ստանալու իրավունքից: Այն բանը,
որ իրաքի բանվորները արդեն հանդես էին գալիս աշխատանքային
օրվա կրճատման և արձակուրդ ունենալու պահանջներով, ինքնին
նշանակալից երևույթ էր, որը վկայում էր նրանց դասակարգային,
գիտակցության բարձրացման մասին:

Սակայն, Շայբայի բանվորները չկարողացան հասնել իրենց
պահանջների իրագործմանը: Նրանց գործադուլն ավարտվեց ան-
հաջողությամբ:

1952 թ. գործադուլներ և ելույթներ են տեղի ունենում նաև եր-
կրի մյուս մասերում:

Բանվորական և ուսանողական ելույթների հետ միասին 1952 թ.
իրաքում ծավալվում են նաև ագրարային շարժումները: Հողագուրկ
Ֆելլահը հանգես էր գալիս ընդդեմ ֆեոդալի: Գյուղացիները շատ
հաճախ փորձում էին բռնագրավել ֆեոդալներին պատկանող հո-
ղամասերը, հրաժարվում էին կատարել զանազան պարհակներ և
այլն: 1952 թ. գյուղացիական ելույթների մեջ առանձնապես պետք
է նշել, Կուտ ալ-Ամարայի շրջանի գյուղացիների հոկտեմբերյան
ելույթը: Այդ շրջանում ֆեոդալական շահագործումն առանձնապես
մեծ չափեր էր ընդունում: Հատկապես բարձր էր ֆեոդալին վճարվող
ռենտայի չափը: Եվ ահա կիսաքաղց ու տանջահար ֆելլահները

¹ «Аль-Ахрам», Бейрут, 17 сентября 1952 года.

ոտքի են հիշում: Նրանք հրաժարվում են ֆեոդալներին վճարել բնավարձը¹: Շարժումն ընդունում է մեծ չափեր: Կուտ ալ-Ամարայի գյուղացիների ելույթը ճնշելու համար ֆեոդալներին օգնության է գալիս կառավարությունը: Նա գյուղացիական շարժման վայրն է ուղարկում մեքենայացված ոստիկանության մեծ խմբեր, որոնք և ճնշում են գյուղացիների ելույթը:

Այս բոլորը վկայում է, որ Իրաքում գնալով խորանում էր քաղաքական ու տնտեսական ճգնաժամը, հասունանում էին վճռական դեպքեր, որոնք պետք է լուծում տային երկրի առջև ծառացած խնդիրներին: Իրաքի հայրենասեր ուժերը պահանջում էին.

Վերացնել անգլո-իրաքյան 1930 թ. պայմանագիրը: Դա մի անիրավահավասար պայմանագիր էր, որն Անգլիան փաթաթել էր Իրաքի վզին և նրան իրենից կախման մեջ դրել: Համաձայն այդ պայմանագրի Անգլիան Իրաքում ուներ երկու ռազմական բազա, իսկ Իրաքի բանակը վարժեցնում էին անգլիացի հրահանգիչները: Պատերազմի սպառնալիքի դեպքում Անգլիան իրավունք էր ստանում օգտագործել Իրաքի բոլոր երկաթուղային և ջրային ուղիները, օդանավակայանները և այլն: Իրաքը պարտավոր էր Անգլիայի հետ խորհրդակցել արտաքին քաղաքականության բոլոր հարցերի շուրջը:

Պայմանագիրը սահմանափակում էր Իրաքի սուվերենությունը: «Ազ-Ջաման»-ը նշում էր, որ այն պետք է անմիջապես վերացնել և չփոխարինել որևէ նման պայմանագրով: Թերթը գրում էր, որ եթե Իրաքին որևէ սպառնալիք չի, ապա բնակիչները իրենք կապաշտպանեն երկիրը և դրսի օգնության կարիքը չի լինի: Իսկ «Ալ-Ախբար» թերթը նշում էր, որ պայմանագիրը սահմանափակում է Իրաքի սուվերենությունը և մեծ վնաս հասցնում նրա հեղինակությանը միջազգային գործերում: Իրաքի աշխատավորները պահանջում էին էվակուացնել անգլիական զորքերը Իրաքից:

Անգլո-իրաքյան պայմանագրի վերացման հարցը հանդիսանում էր Իրաքի առջև կանգնած և անհապաղ լուծում պահանջող կարգինալ հարցերից մեկը: Հակառակ ժողովրդական մասսաների պահանջին, Իրաքի կառավարությունը հանգես էր գալիս այդ ստորկացուցիչ պայմանագրի պահպանման օգտին, արյան մեջ խեղդելով անգլիական իմպերիալիզմի դեմ ուղղված ժողովրդական ամեն մի ելույթ:

Իրաքի հայրենասիրական ուժերը պահանջում էին նաև չմիա-

¹ «Ориан», Бейрут, 9 октября 1952 года.

DA-5235

նալ այսպես կոչված «Միջին արևելյան հրամանատարություն»-ը, որը ցանկանում էին կազմակերպել ԱՄՆ-ը՝ Անգլիայի և Թուրքիայի ակտիվ աջակցությամբ: Այդ պլանը, որ առաջ քաշվեց 1951 թ. և կրկնվեց 1952 թ. նախատեսում էր մեկ ռազմական բլոկի մեջ միավորել Միջին և Մերձավոր արևելքի բոլոր երկրները, այդ թվում և Իրաքը: ԱՄՆ-ի իմպերիալիստները իրենց ագրեսիվ նպատակները քողարկելու համար նշում էին, որ արաբական երկրներին, իբր, դրսից վտանգ է սպառնում: Մերկացնելով ամերիկյան ագրեսորների այդ մեքենայությունները, Սովետական կառավարությունը 1952 թ. հոկտեմբերի 28-ի իր նոտայում նշում էր. «Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրներին ոչ ոք չի սպառնում և նրանց նախաձեռնությամբ չէ, որ ծագել է միջին արևելյան հրամանատարություն ստեղծելու առաջարկությունը»¹: Արաբական երկրների, այդ թվում և Իրաքի ժողովրդական մասսաները վճռականորեն հանդես եկան արևմտյան իմպերիալիստների պլանների դեմ: Մինչդեռ Իրաքի կառավարությունը հավանություն տվեց ռազմական այդ բլոկի ստեղծման գաղափարին: Դա դժգոհության նոր ալիք բարձրացրեց Իրաքում: 1952 թ. ապրիլի 14-ին Բաղդադում տեղի ունեցավ հակաիմպերիալիստական մեծ ցույց ուղղված «միջինարևելյան հրամանատարության» ռազմական խմբավորման մեջ Իրաքը ներգրավելու նուրի Սաիդի կառավարության քաղաքականության դեմ²: Նուրի Սաիդը արյան մեջ խեղդեց Իրաքի հայրենասերների այդ ելույթը: «Ալ-Ահալի» թերթը նշում էր, որ Իրաքի ժողովուրդը բազմիցս մամուլի և իր քաղաքական կազմակերպությունների միջոցով հայտարարել է, որ ինքը չի ցանկանում մասնակցել իմպերիալիստական սխեմայով կազմված նման որևէ պակտի: Սա էր Իրաքի ժողովրդի դիրքն այդ հարցում, որը Իրաքի կառավարությունը համառորեն չէր ցանկանում հաշվի առնել:

Իրաքի պրոգրեսիվ ուժերի մյուս կարևոր պահանջն էր անցկացնել տնտեսական ռեֆորմներ և երկրում հաստատել դեմոկրատական ազատություններ: Իրաքի ժողովուրդը հանդես էր գալիս երկաստիճան ընտրությունների վերացման և ուղղակի ընտրական սիստեմ կիրառելու պահանջով: Երկրի հայրենասեր ուժերը իրավացիորեն նշում էին, որ Իրաքի կոնստիտուցիան վեր է ածվել թղթի կտորի և երկիրը կառավարվում է ռեակցիոն օրենքների հավաքածուով, օրենքներ, որոնք սահմանափակում էին դեմոկրատա-

¹ «Правда», 29 января 1952 года.

² «Ориан», Бейрут, 26 ноября 1952 года.

կան ազատութիւնները և մարդու տարրական իրավունքները։ Ահա այս հարցերն էին, որոնք հուշում էին Իրաքի առաջադեմ հասարակայնութիւնը։ Հարցն առանձնապէս սրվեց պառլամենտական ընտրութիւններ անցկացնելու կարգի կապակցութեամբ։ Արդո՞ք այն առաջվա նման թողնել երկաստիճան, թե՞ դարձնել ուղղակի։ Իրաքի աշխատավորները և պրոգրեսիվ ուժերը պահանջում էին ընտրութիւնները դարձնել ուղղակի, նշելով, որ երկաստիճան ընտրութիւնները լայն հնարավորութիւններ են տալիս զանազան մեքենայութիւնների և կեղծիքի։ Կառավարութիւնը գտնում էր, որ երկաստիճան սիստեմը պետք է պահպանել։ Ուղղակի ընտրութիւնների հակառակորդներն այն փաստարկն էին բերում, որ ժողովրդի 92% անգրագետ է, հետեւապէս, չի կարելի վստահել նրանց։ Սա բացարձակապէս չհիմնավորված տեսակետ է։ Եթե նրանք չեն վստահում ժողովրդին դեպուտատ ընտրել ուղղակիորեն, ապա ինչո՞ւ են վստահում ձայնավոր ընտրելու։ Չէ՞ որ այդ անգրագետ ժողովրդի ընտրած ձայնավորն է, որ երկրորդ աստիճանում ընտրելու է դեպուտատ։ Բանի էությունն այն է, որ երկաստիճան սիստեմի պայմաններում Իրաքի ղեկավարները շրջանները հնարավորութիւն էին ստանում պառլամենտ անցկացնել իրենց ցանկացած մարդկանց։ Միւս կողմից չպետք է կարծել, որ եթե սահմանվին ուղղակի ընտրութիւններ, ապա Իրաքում ամեն ինչ կփոխվի։ Ուղղակի ընտրութիւնները պանացեա չեն, որոնք կարող են լուծել սոցիալական ամեն մի խոց։ Հարցն այն է, որ ուղղակի ընտրութիւններն ավելի քիչ հնարավորութիւններ են տալիս ընտրական կոմբինացիաներ և մեքենայութիւններ կատարել և ավելի լայն հնարավորութիւններ են տալիս ժողովրդին՝ ազդելու ընտրութիւնների ելքի վրա։

Այսպիսի լարված մթնոլորտում Իրաքի քաղաքական պարտիաները 1952 թ. հոկտեմբերի վերջերին մի հուշագիր ներկայացրին խնամակալին։ Նրանք պահանջում էին չեղյալ հայտարարել անգրո-իրաքյան պայմանագիրը, ձեռնպահ մնալ միջինարեւելյան հրամանատարութիւնը միանալուց, անցկացնել հողային ռեֆորմ, փոփոխութիւն մտցնել ընտրական սիստեմում՝ սահմանելով ուղղակի ընտրութիւններ, փոփոխութիւններ մտցնել կոնստիտուցիայում՝ և սահմանափակել Պալատի միջամտութիւնը ամեն մի հարցում։ Իր պատասխանում խնամակալը՝ Արդուլ Իլահը հրաժարվեց բավարարութիւն տալ նրանց պահանջին, նշելով, որ երկրում գործերն

¹ „The Iraq Times“, Baghdad, October 30, 1952.

ընթանում են բավարար, խնամակալի պատասխանը խոր դժգոհությամբ առաջացրեց երկրում, որն ավելի ուժեղացավ պրեմիեր-մինիստր Մուսատաֆա ալ-Ումարի այն հայտարարությունից հետո, որ ընտրական սխտեմում ոչ մի փոփոխություն տեղի չի ունենալու և առաջիկա պառլամենտական ընտրությունները տեղի են ունենալու երկաստիճան սխտեմի հիման վրա: Դրան պատասխան Իրաքի շուրջ քաղաքական պարտիաները հայտարարեցին, որ իրենք բոյկոտի են ենթարկելու ընտրությունները: Դրությունը երկրում խիստ սրվեց: Ժողովրդական ելույթները կարող էին պռնկալ ամեն մի առիթով: Այդպիսի առիթ հանդիսացավ դեղադործական և քիմիական Կոլեջի երեք ուսանողներին ծանր վիրավորելը: Իրենց իրավունքների պաշտպանման համար պայքարող՝ կոլեջի ուսանողների հետ դատաստան տեսնելը ալեկոծեց ողջ Իրաքը: 1952 թ. նոյեմբերի 21-ին Բաղդադի բոլոր կոլեջների ուսանողությունը համերաշխությամբ դասադուլ հայտարարեց: Շուտով դասադուլը համընդհանուր բնույթ ընդունեց: Նոյեմբերի 22-ին լարվածությունը հասավ իր գագաթնակետին: Այդ օրը տեղի ունեցավ բազմահազարանոց ցույց՝ ուղղված Իրաքի կառավարության և օտարերկրյա իմպերիալիզմի դեմ: Կառավարությունն ըստ իր սովորության ցուցարարների դեմ նետեց խոշոր ոստիկանական ուժեր, որոնք խաղաղ բնակչության դեմ կիրառեցին զենք և արտասովաբեր ռումբեր: Ջնպած դրան ցուցարարները հերոսական դիմադրություն էին ցույց տալիս ոստիկաններին: Ցուցարարները կրում էին «Մենք խաղաղություն ենք ցանկանում», «Կորչեն խարդախ ընտրությունները», «Կորչեն անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստները», «Կորչի անգլո-իրաքյան պայմանագիրը» լոզունգները:

Ստեղծված ճգնաժամային պայմաններում խնամակալը հրավիրեց կառավարության նիստ, որին մասնակցեցին նաև օպոզիցիայի լիդերները: Աբդուլ Իլահը փորձում էր նրանց աջակցությունը ձեռք բերել և ոչ մի զիջում չկատարելով հանդարտեցնել երկիրը: Սակայն օպոզիցիայի լիդերները հայտարարեցին, որ նրանք կառավարությանը չեն պաշտպանի, քանի դեռ նա չի համաձայնվի անցկացնել ուղղակի ընտրություններ:

Ժողովրդական ելույթները շարունակվում էին և ավելի լայն ծավալ ընդունում: Նոյեմբերի 22-ին որոշեցին ընդհանուր գործադուլ հայտարարել մամուլի աշխատողները: Շուտով Բաղդադում լուր է ստացվում, որ ոտքի է ելել նաև գավառը: Դա ավելի է ոգևորում ցուցարարներին: Ժողովրդական ելույթների ճնշման տակ Մուսատաֆա ալ-Ումարիի կառավարությունը նոյեմբերի 28-ին հրա-

ժարական տվեց: Ջամիլ ալ-Մադֆային կազմեց նոր կառավարութիւն, որը, սակայն հարկադրված էր հենց նույն օրը հրաժարական տալ: Այսպիսով ժողովրդական ելույթները քշում տանում են Իրաքի կառավարությունները, որոնք կատարելով օտարերկրյա իմպերիալիստների կամքը, չէին ուզում երկրում բարեփոխումներ կատարել և Իրաքը դուրս բերել ազատ զարգացման ուղի: Նոյեմբերի 22-ից հետո փաստորեն դրութեան տերը դառնում է ժողովուրդը:

Նոյեմբերի 23-ին մի նոր հզոր ցույց է տեղի ունենում Բաղդադում, որին մասնակցում են մոտ 20000 մարդ: Ցուցարարները հարձակվում են կառավարական շէնքերի վրա: Նրանք հրկիզում են ամերիկյան դեսպանությանը կից ԱՄՆ-ի ինֆորմացիոն ծառայության շէնքը, քարեր են նետում անգլիական դեսպանության հասարակական կայանի Բյուրոյի շէնքի վրա, շնայած այդ դեսպանատները պաշտպանվում էին իրաքյան ուժեղ ոստիկանական խմբերի կողմից: Աբդուլ Իլլահը և ֆեոդալական վերնախավն ու շէյխերը վախենալով ժողովրդական ապստամբության հետագա ծավալումից, որն արդեն սպառնում էր նրանց իշխանության գոյությանը և տեսնելով, որ ռազմականությունն անզոր է ճնշելու ելույթները, ապստամբների դեմ հանում են Իրաքի բանակը: Իրաքի բանակի գլխավոր շտաբի պետ գեներալ Մուհամմեդ Նուրեդդինը խնամակալի հրամանով կազմում է նոր կառավարություն: Սա կոնստիտուցիայի նոր խախտում էր, որովհետև Իրաքի Կոնստիտուցիան արգելում է գլխավոր շտաբի պետին նշանակել պրեմիեր-մինիստր: Սակայն Իրաքի կառավարողները ոչնչի առջև կանգ չէին առնում, միայն թե փրկեն իրենց իշխանությունը:

Գեներալ Նուրեդդինի հրամանով բանակը գրավում է մայրաքաղաքի բոլոր կարևոր ստրատեգիական կետերը: Փողոցներում պարեկություն էին անում զինվորական մասերը, տանկերը և զրահամեքենաները¹: Բաղդադի կայազորի պետ գեներալ Աբդուլ Մութթալիը ալ-Ամինի հրամանով Բաղդադում մտցվում է ռազմական գրություն: Նա միաժամանակ զգուշացնում է ժողովրդին, որ բանակին հրաման է տրված կրակել մարդկանց ամեն մի հավաքախմբի վրա²: Չնայած այս խիստ միջոցառումներին և զգուշացումներին նոյեմբերի 23-ին երեկոյան Բաղդադի փողոցներով անցնում են ցուցարարներ, որոնք գոչում են «Կորչի Մուհամմեդ Նուրեդդինը:

¹ «Аль-Мыср», Каир, 29 ноября 1952 года.

² «Орнан», Бейрут, 26 ноября 1952 года.

Մենք չենք ուղում գլխավոր շտաբի պետին¹։ Իրաքի ժողովրդի համար Նուրեդդինը նույնպես անընդունելի էր, քանի որ նրանից սպասելիքներ չուներ։

Մուհամմեդ Նուրեդդինի կառավարություն կազմելը խոսում էր այն մասին, որ չնայած ժողովրդական հզոր ելույթներին Իրաքի կառավարող կլիկը և արևմտյան իմպերիալիստները կարողացան պահպանել իրենց տիրապետությունն ու դիրքերը։ Հաղթանակած ռեակցիան դաժան հաշվհարդար տեսավ Իրաքի հայրենասերների հետ։ Փակվեցին բոլոր առաջադիմական թերթերը, ցրվեցին բոլոր լեզալ պարտիաները, ձերբակալվեցին ցույցերին մասնակցած մեծ թվով բանվորներ, ուսանողներ, վաճառականներ, ինչպես նաև օպորտյունիստ պարտիաների մի շարք լիդերներ։ Ձերբակալվածների թվումն էր նաև Իրաքի ազատության համար մարտնչող պոետ Մուհամմեդ Մահդի ալ-Ջավահիրին։

Սակայն Իրաքի կառավարողները լավ էին հասկանում, որ անհնար է ոչ մի զիջում չկատարել ժողովրդին, քանի որ կարող են ժողովրդական նոր ելույթներ ծագել։ Այդ պատճառով Իրաքի կառավարությունը հարկադրված եղավ փոփոխություններ մտցնել ընտրական սխեմայում, երկաստիճան ընտրական սխեմայում փոխարինվեց ուղղակի ընտրական սխեմայով, որը, անշուշտ, Իրաքի ժողովրդի խոշոր հաղթանակը պետք է համարել։

Բացի դրանից կառավարությունը ձեռք առավ տրոշ միջոցներ մատակարարումը կարգավորելու ուղղությամբ, իջեցվեցին բանջարեղենի և մրգերի վրա դրվող հարկերը և այլն։ Ինչ խոսք, որ այս միջոցառումները կիսատ-պուտ էին և չէին կարող բավարարել ժողովրդի պահանջները։ Իրաքի ժողովրդը պահանջում էր իջեցնել ոչ միայն և ոչ այնքան բանջարեղենի և մրգերի վրա դրվող հարկերը, այլ ցորենի և գյուղատնտեսական մյուս կարևոր մթերքների վրա դրվող հարկերը, մթերքներ, որոնք կազմում էին ժողովրդի հիմնական և կարևոր սնունդը։ Սակայն այդ ուղղությամբ կառավարությունը ոչ մի քայլ չէր ցանկանում ձեռնարկել։ Նա պարզապես մանր և ոչ էական զիջումներով ուղում էր ժամանակ շահել, հանդարտեցնել կրքերը և առաջվա պես անփոփոխ թողնել իրերի վիճակը։

Եթե Իրաքում 1952 թ. տեղի ունեցած ելույթները և հատկապես նոյեմբերյան իրադարձությունները չհանգեցրին ռեակցիոն ռեժիմի կործանմանը, ապա դրա պատճառը պետք է փնտրել այդ

¹ «Аль-Мыср», Каир, 29 ноября 1952 года.

ելույթների անկազմակերպվածության մեջ: Իրաքի կոմունիստական պարտիան գտնվում էր ընդհատակում և զրկված էր շարժումներն իրեն ձեռքը վերցնելու և կազմակերպելու հնարավորությունից: Իսկ Իրաքի լեզալ քաղաքական պարտիաներից և ոչ մեկը գործողության պարտիա չէր: Նրանք հիմնականում սահմանափակվում էին մամուլում և ժողովներում բողոքներ հայտարարելով, խնամակալին հուշագրեր ներկայացնելով և այլն: Այսպիսի տակտիկան շարժումը դատապարտում էր պասիվության և անկազմակերպվածության, որից մեծ վարպետությամբ օգտվում էր Իրաքի ռեակցիոն կլիկը:

Այնուհանդերձ մեծ է Իրաքի աշխատավորների 1952 թ. ելույթների պատմական նշանակությունը: Այն կայանում է նրանում, որ՝

1. առաջին անգամ Իրաքի պատմության մեջ մտցվեց ուղղակի ընտրական սիտեմ. 2. Շնորհիվ այդ, ինչպես նաև արաբական մյուս երկրներում տեղի ունեցած ժողովրդական լայն շարժումների, իմպերիալիստները ստիպված եղան ժամանակավորապես հրաժարվել Մերձավոր և Միջին արևելքում ռազմական բլոկ ստեղծելու իրենց ագրեսիվ պլաններից: 1953 թվականին ԱՄՆ-ի պետական քարտուղար Զ. Ֆ. Դալեսը Մերձավոր արևելքի երկրներում շրջագայություն կատարելուց հետո ստիպված եղավ հայտարարել, որ Միջին արևելքի պաշտպանական (իմա ագրեսիվ—ն. Հ.) կազմակերպության ստեղծումն ավելի շուտ ապագայի, քան թե ներկայի հնարավորություն է և որ այն չի կարելի դրսից փաթաթել նրանց վզին¹: 3. Իրաքի աշխատավորները հասան իրենց տնտեսական պայմանների որոշ բարելավման, առանձին դեպքերում իրավունքների որոշ ընդլայնման և աշխատանքային օրվա որոշ կրճատման: 4. Նա որոշակի հավատ ներշնչեց աշխատավորներին իրենց ուժերի նկատմամբ: Աշխատավորները հասկացան, որ կազմակերպվածության ու վճռականության դեպքում իրենց համար սարսափելի չեն ո՛չ ոստիկանական և ո՛չ էլ ռազմական ուժերը, որ իրենք կարող են հասնել հաղթանակի:

Օտարերկրյա իմպերիալիզմի և ներքին ռեակցիոն կլիկի դեմ ուղղված Իրաքի աշխատավորների 1952 թ. ելույթները կարևոր էտապ հանդիսացան Ֆեյսալ-Նուրի Սաիդի ռեժիմը տապալելու ճանապարհին:

Ինչպես նշել է Իրաքի նախկին պրեմիեր-մինիստր Աբդել Քերիմ Կասըմը Իրաքի 1958 թ. հուլիսի 14-ի ռեյուցիան նախապատ-

¹ „Iraq“, Public Services Division, Department of State, Washington, 1957, p. 15.

ըստովի էր Իրաքի աշխատավորների 1948, 1952 և 1956 թթ. հզոր
հիմնական: Առանց այդ հիմնքների անհնար էր հինգ հոկտեմբերի 14-ի
և հոկտեմբերի համեմատաբար արագ հաղթանակը:

Н. О. О Г А Н Е С Я Н

ВЫСТУПЛЕНИЯ ТРУДЯЩИХСЯ ИРАКА В 1952 ГОДУ
И ИХ МЕСТО В НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОМ
ДВИЖЕНИИ СТРАНЫ

Р е з ю м е

В статье, на основе иракских, английских и русских источников, дается социально-экономическое положение страны, освещается борьба народных масс против иностранного империализма и существующего в Ираке реакционного монархического режима. Народные массы и демократические силы Ирака боролись за улучшение экономического положения страны, за национализацию нефтяной промышленности, выступали против англо-иракского договора 1930 г. и создания «Средневосточного командования». Одним из наиболее важных выступлений трудящихся масс и демократических сил Ирака явилось ноябрьское восстание 1952 г., свергнувшее правительство Мустафы аль-Умари, а затем и Джемала аль-Мадфай. Впервые в истории Ирака была введена прямая избирательная система и осуществлены некоторые меры по улучшению экономического положения народных масс.

Выступления 1952 г. и, в частности, ноябрьское восстание явились серьезным ударом по режиму Фейсалия-Нури Саида.